

مؤسسه مطالعات پژوهش های بازرگانی

چشم انداز صادرات صنعتی در ۱۴۰۱

با ملاحظه رشد اقتصادی بازارهای هدف و تغییرات نرخ ارز

چکیده مدیریتی

۱- مقدمه

۲- تحولات اقتصادی بازارهای اصلی صادراتی در سال ۱۴۰۱

۳- مدل کلان سنجی مؤسسه مطالعات و پژوهش های بازرگانی

۴- چشم انداز صادرات بخش صنعت در سال ۱۴۰۱ در سناریوهای درآمدی و ارزی

۵- نتیجه گیری

چکیده مدیریتی

- بررسی روندهای گذشته اشتغال صنعتی نشان می‌دهد که در دوره افزایش بی‌سابقه قیمت‌های اسمی نفت و افزایش چشم‌گیر درآمدهای ارزی، با وجود در اختیار قرار گرفتن منابع عظیم بین‌نسلی برای توسعه، اشتغال متناسب با آن تحقق نمی‌یابد. تحلیل‌گران برای این موضوع در اقتصاد ایران پنج عامل اساسی را از یکدیگر تفکیک می‌کنند: ۱- رانت، ۲- موانع ورود، ۳- بیماری هلندی، ۴- تکنولوژی و ۵- مقیاس و تنوع.
- طی چهار دهه گذشته تغییرات نرخ واقعی ارز از دو مسیر بر تولیدات صنعتی موثر بوده است: ۱- میزان استفاده از ظرفیت تولیدی موجود اقتصاد و ۲- میزان سرمایه‌گذاری و ایجاد ظرفیت‌های تولیدی جدید. عدم بهنگام‌سازی نرخ ارز نسبت به تورم‌های داخلی و جهانی، این متغیر نسبی مهم اقتصادی را تبدیل به عامل تضعیف نموده و در مواقع تعدیل نیز پرش‌های ناگهانی آن، خود عواقب منفی دیگری به همراه داشته است. عدم ملاحظه سیاست‌های تدریجی در اصلاح قیمت‌های نسبی، اقتصاد کشور را در سال‌های مختلف دچار عوارض بیماری هلندی نموده است. در دوره نرخ‌های ارز واقعی پایین در نتیجه واردات ارزان، تولید صنعتی داخلی با بحران محصولات وارداتی ارزان مواجه کرده و در دوره پرش‌های نرخ ارز، اجازه هر گونه برنامه‌ریزی و توسعه بازار گرفته شده است.
- در شرایط عادی، اصل بر اثرگذاری نامتقارن نرخ حقیقی ارز بر صادرات کشور است. به این معنا که قطعاً کاهش نرخ حقیقی ارز، تقاضای کالاهای صنعتی را در داخل و خارج کاهش داده، منجر به عدم استفاده کامل از ظرفیت تولیدی می‌شود و تولید داخلی از مسیر کاهش نرخ حقیقی ارز و بلااستفاده ماندن ظرفیت‌های صنعتی و واردات ارزان، تضعیف می‌شود. اما انتظار بر این است که با پرش‌های نرخ ارز نیز به دلیل ایجاد بازارهای موازی نامولد و انحراف جریان منابع سرمایه‌ای به خارج از بخش صنعت، رونق تقاضای سفته‌بازی، افزایش قیمت نهاده‌های وارداتی و اثرات تورمی، این افزایش منجر به افزایش میزان صادرات صنعتی نشود. تحلیل‌های کارشناسی برای اثرگذاری مثبت تعدیل‌های نرخ ارز حقیقی شرایطی مانند تدریجی بودن، بهنگام بودن و متناسب بودن را توصیه می‌کنند.
- بر اساس پیش‌بینی‌ها، پررونق‌ترین بازار صادراتی ایران تا سال ۱۴۰۵ کشور هند خواهد بود، متوسط نرخ رشد هند طی پنج سال آتی حدود ۷ درصد خواهد بود که در میان بازارهای اصلی صادراتی بیشترین رشد را خواهد داشت. بعد از هند، چین در جایگاه دوم است، پیش‌بینی‌ها نشان می‌دهد که رشد اقتصادی چین در سال‌های آتی روند نزولی خواهد داشت، انتظار می‌رود نرخ رشد ۸ درصد فعلی این کشور تا سال ۱۴۰۵ به ۵ درصد کاهش یابد، اما به‌طور متوسط اقتصاد چین ظرف پنج سال

آتی سالانه ۵/۹ درصد رشد خواهد داشت. عراق و ترکیه نیز به لحاظ متوسط رشد اقتصادی طی پنج سال آتی دو بازار مهم بعدی هستند که در رتبه‌های سوم و چهارم قرار می‌گیرند با این ملاحظه که نوسان رشد قابل توجه‌ای برای این دو کشور پیش‌بینی می‌شود. امارات متحد عربی، در جایگاه پنجم قرار دارد و تا سال ۱۴۰۵ از یک نرخ رشد با ثبات با متوسط ۲/۹ درصد برخوردار خواهد بود.

- رونق بازارهای صادراتی به ویژه بازارهای صادراتی اصلی، می‌تواند به زیربخش‌هایی که طی یک دهه گذشته شاهد کاهش اشتغال یا اشتغال‌زایی ضعیف بوده‌اند کمک رسان باشد. به دلیل تحریم‌ها، در حال حاضر به جز در دو فعالیت تولید موتور و توربین و تولید کابل‌های فیبر نوری، کشتش‌پذیری درآمدی زیادی نسبت به محصولات ایرانی دیده نمی‌شود. چهار زیربخشی که بیشترین کشتش‌پذیری را نسبت به رونق بازارهای صادراتی دارند، طی یک دهه گذشته دچار کاهش اشتغال بوده‌اند. تنها در خصوص فعالیت ساخت ملزومات و وسایل پزشکی و دندانپزشکی حساسیت درآمدی پایین بازار هدف نسبت به محصول نشان از وابستگی و نیاز بازار صادراتی به واسطه هایتک بودن تولیدات دارد و برای سایر محصولات کشتش‌پذیری پایین درآمدی می‌تواند علاوه بر تحریم، نشان از وجود رقبای قوی در بازار صادراتی باشد که با افزایش درآمد تقاضای خریدار به سمت آنها می‌رود. در ازای رونق بازارهای صادراتی، به دلیل پایین بودن حساسیت درآمدی فعالیت‌هایی که در حال حاضر صادرات بالایی دارند، میزان افزایش صادرات ناشی از رونق این بازارها (و ثابت بودن سایر شرایط) پایین است و صرفاً طی پنج سال آتی ۱۲ میلیون دلار به حجم صادرات فعالیت‌هایی منتخب اضافه می‌شود که در سال ۱۳۹۸ جمع صادرات مستقیم آنها حدود ۱۴۲ میلیون دلار بوده است.

- با توجه به افزایش نرخ ارز طی پنج سال گذشته (سالانه ۳۸ درصد)، فعالیت‌های منبع‌پایه، بیشترین استفاده را در صادرات و خام‌فروشی می‌کنند و صادرات فعالیت‌های کارخانه‌ای از حساسیت پایینی نسبت به تغییرات شدید نرخ واقعی ارز برخوردار هستند. صادرات فعالیت‌های منبع‌پایه که بیشترین واکنش را نسبت به سناریوی افزایش شدید نرخ ارز نشان می‌دهند طی یک دهه گذشته با کمترین میزان اشتغال‌زایی یا در بهترین حالت با اشتغال‌زایی ضعیف مواجه بوده‌اند، که می‌توان گفت در این سناریو، مجموع اشتغال ایجاد شده در بخش‌های منتفع از این سناریو طی پنج سال آتی حدود ۶۶ هزار نفر خواهد بود.

- براساس پیش‌بینی صندوق بین‌المللی پول، بازارهای اصلی صادراتی ایران طی پنج سال آتی همگی از رونق مناسبی برخوردار خواهند بود (به جز کشور عراق)، نتایج نشان می‌دهد سایر بازارها (کشورها) از نوسان رشد مناسبی نیز برخوردار خواهد بود. با در نظر گرفتن این رونق، نتایج مطالعه نشان داد

که فعالیت‌های اصلی منتخب صادراتی ایران در حال حاضر به رونق بازارهای اصلی واکنشی نشان نمی‌دهند و لذا حجم برآورد شده از میزان افزایش صادرات صنعتی میزان اندکی برآورد می‌شود، تا زمانی که فعالیت‌های اصلی صادراتی ایران در نتیجه رفع تحریم‌ها از واکنش مناسب نسبت به بازارهای صادراتی برخوردار نباشند انتظار نمی‌رود که تحولات مثبت جهانی اثر مثبت قابل توجه‌ای بر ارزش صادراتی صنعتی ایران داشته باشد. هم‌چنین در سناریوی ادامه پرش‌های ارزی، مشاهده شده که عموم اشتغال‌های جدید ایجاد شده مربوط به فعالیت‌های منبع‌پایه تک محصولی و به شدت متاثر از بازارهای جهانی است که اتفاقاً طی سال‌های گذشته عموماً اشتغال‌زایی منفی یا ضعیفی داشته‌اند و لذا همین اشتغال‌ناچیز ایجاد شده نیز پایدار نخواهد بود.

- بر این اساس، تا زمان دستیابی به یک فضای مساعد بین‌المللی، که ارتقاء توان صادراتی منتج از بهبود شرایط درآمدی بازارهای هدف صادراتی را به‌مراه داشته باشد، اتکاء صرف به سناریوهای قیمتی به تنهایی چندان موثر نخواهد بود، به بیان دیگر، ارتقاء توان صادراتی نیازمند اتخاذ سیاست صنعتی پایدار و فراگیر است که سعی در رفع چالش‌های مهمی مانند کاهش قدرت خرید خانوارها، کاهش سطح تقاضای موثر، کاهش توان واردات بنگاه‌های تولیدی و کاهش قدرت رقابت‌پذیری را در نتیجه بدتر شدن رابطه مبادله داشته باشد.

۱- مقدمه

بررسی روندهای گذشته اشتغال صنعتی نشان می‌دهد که در دوره افزایش بی‌سابقه قیمت‌های اسمی نفت و افزایش چشم‌گیر درآمدهای ارزی، با وجود در اختیار قرار گرفتن منابع عظیم بین‌نسلی برای توسعه، اشتغال متناسب با آن تحقق نمی‌یابد. تحلیل‌گران برای این موضوع در اقتصاد ایران پنج عامل اساسی را از یکدیگر تفکیک می‌کنند: ۱- رانت، ۲- موانع ورود، ۳- بیماری هلندی، ۴- تکنولوژی و ۵- مقیاس و تنوع.

بنگاه‌های اقتصادی بجای اینکه در مسیر جذب نیروی کار مناسب جهت توسعه فعالیت‌های خود باشند به دنبال جذب دولتمردان و رانت بوده و از آنجای که رانت‌ها بیشتر در حوزه انرژی، سرمایه و منابع مالی وجود داشته، لذا سرمایه‌ها در اقتصاد ایران بیشتر وارد حوزه‌های سرمایه‌بر و انرژی‌بر شده است. در این زمینه می‌توان به صنایع فرآورده‌های نفتی و پتروشیمی کشور اشاره کرد که سرمایه‌بر بوده و از پیوندهای پسین و پیشین ضعیفی با سایر زیربخش‌های اقتصادی، برخوردارند. واضح است که این حمایت‌ها همیشه جنبه رانت ندارد و در ابزارهای مختلف دیگر، در جنبه حمایت هدمند، مشخص و پررنگ از برخی صنایع نمود می‌یابد و همین امر عامل دوم دیگری را در کاهش سطح اشتغال زایی ایجاد می‌کند که موانع ورود به حوزه صنایع منتخب است. در واقع، این صنایع خود به دلیل تداوم استفاده از منابع حمایتی دولتی جهت تداوم فعالیت، ورود و خروج دیگر بنگاه‌ها را مختل خواهند نمود. مساله سوم یعنی بیماری هلندی، مشکل مزمن و قدیمی اقتصاد ایران است. امروزه، از یک سو بخش دولتی از اشتغال خدماتی، آموزشی و بهداشتی اشباع شده و در نتیجه عدم ملاحظه شاخص‌های بهره‌وری، مازاد نیروی کار قابل توجه‌ای در این بخش شکل گرفته و عملاً آن اشتغال مدنظر شاخص‌های توسعه در بخش دولتی ایجاد نشده است و از طرف دیگر، در بخش خصوصی به واسطه تنظیم نادرست منظومه قیمت‌های نسبی به‌ویژه سیاست‌های ارزی و واردات بی‌رویه ناشی از آن، بخش صنعت و اشتغال صنعتی رونق نیافته است. پس می‌توان ادعا نمود در چهار دهه گذشته تغییرات نرخ واقعی ارز از دو مسیر بر تولیدات صنعتی اثرگذار شده است: ۱- میزان استفاده از ظرفیت تولیدی موجود اقتصاد و ۲- میزان سرمایه‌گذاری و ایجاد ظرفیت‌های تولیدی جدید. عدم بهنگام‌سازی نرخ ارز نسبت به تورم‌های داخلی و جهانی، این متغیر نسبی مهم اقتصادی را تبدیل به عامل تضعیف کرده بود و در مواقع تعدیل نیز پرش‌های ناگهانی آن، خود عواقب منفی دیگری به همراه داشته است. عدم ملاحظه سیاست‌های تدریجی در اصلاح قیمت‌های نسبی، اقتصاد کشور را در سال‌های مختلف دچار عوارض بیماری هلندی نموده است. در دوره نرخ‌های ارزی واقعی پایین در نتیجه واردات ارزان، تولید صنعتی داخلی با بحران محصولات وارداتی ارزان مواجه کرده و در دوره پرش‌های نرخ ارز، اجازه هرگونه برنامه‌ریزی و توسعه بازار گرفته شده است.

در شرایط عادی، اصل بر اثرگذاری نامتقارن نرخ حقیقی ارز بر صادرات کشور است. به این معنا که قطعا کاهش نرخ حقیقی ارز، تقاضای کالاهای صنعتی را در داخل و خارج کاهش داده، منجر به عدم استفاده کامل از ظرفیت تولیدی می‌شود و تولید داخلی از مسیر کاهش نرخ حقیقی ارز و بلااستفاده عاطل ماندن ظرفیت‌های صنعتی و واردات ارزان، تضعیف می‌شود. اما انتظار بر این است که با پرش‌های نرخ ارز نیز به دلیل ایجاد بازارهای موازی نامولد و انحراف جریان منابع سرمایه‌ای به خارج از بخش صنعت، رونق تقاضای سفته‌بازی، افزایش قیمت نهاده‌های وارداتی و اثرات تورمی، این افزایش منجر به افزایش میزان صادرات صنعتی نمی‌شود. تحلیل‌های کارشناسی برای اثرگذاری مثبت تعدیل‌های نرخ ارز حقیقی شرایطی مانند تدریجی بودن، بهنگام بودن و متناسب بودن را توصیه می‌کنند. طی سال‌های اخیر فناوری و اتوماسیون شغل‌های زیادی را حذف کرده، اما به دلیل فقدان راهبردها و مدیریت فن‌آوری، شغل‌های جدید در زمینه خدمات صنعتی، دیجیتالی شدن و دیگر حوزه‌های انقلاب چهارم صنعتی ایجاد نشده است. نهایتاً این که در مجموع، در حال حاضر قدرت خرید پایین و نابرابری شدید، بنگاه‌های صنعتی را کوچک مقیاس کرده و محدودیت‌های ناخواسته تحریمی نیز مانع دسترسی به بازارهای خارجی شده است. ضمن این که به واسطه تنوع پایین محصولات صادراتی و نوسانات شدید قیمت‌های جهانی و البته پاندمی کرونا، طی سال‌های اخیر نوسانات زیادی به حوزه اشتغال صنعتی وارد شده و شغل‌ها را ناپایدار کرده است. امروز بخش صنعت به ویژه در حوزه صنایع کوچک و متوسط بیش از هر زمان دیگر، وابسته به بازار داخلی محدود و ضعیف است که با محدودیت‌های شدیدی در توسعه مقیاس روبرو است.

۲- تحولات اقتصادی بازارهای اصلی صادراتی در سال ۱۴۰۱

در یک الگوی ساده و موثر تحلیلی، نظام تدابیر توسعه صادرات صنعتی مولفه‌های سه‌گانه سیاست‌های ارزی، درآمد شرکای تجاری و نوسانات درآمد شرکا را مورد توجه ویژه قرار می‌دهد. روند درآمدی کشورهای صادراتی اصلی ایران از مولفه‌های مهم اثرگذاری بر صادرات صنعتی است.

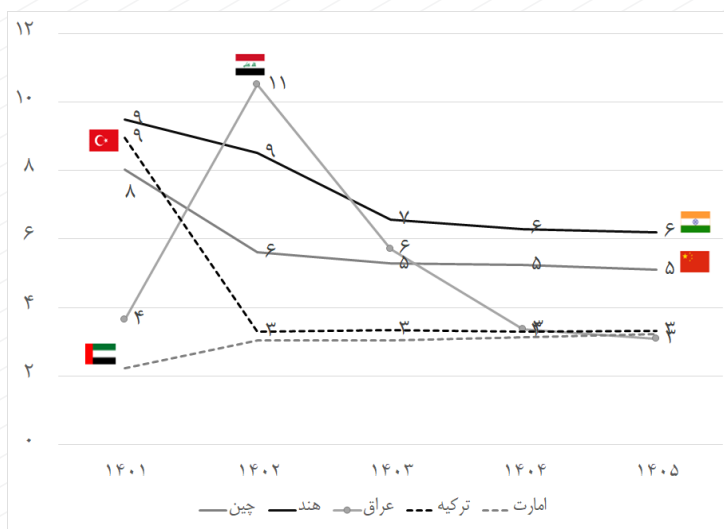
جدول ۱. صادرات غیرنفتی ایران به بازارهای اصلی

نرخ رشد (درصد)		وزن صادرات (هزار تن)		ارزش صادرات (میلیون دلار)		صادرات ایران به
وزن	ارزش	۱۴۰۰	۱۳۹۹	۱۴۰۰	۱۳۹۹	
۸	۵۸	۲۸۹۸۵	۲۶۹۳۲	۱۴۳۲۳	۹۰۷۱	چین
۱۷	۲۰	۲۹۸۸۲	۲۵۶۱۵	۸۹۱۶	۷۴۳۱	عراق
۱۴۷	۱۴۰	۱۵۷۳۸	۶۳۸۳	۶۰۸۷	۲۵۳۴	ترکیه
-۲۹	۸	۱۰۷۶۳	۱۵۰۸۳	۴۹۲۹	۴۵۶۷	امارات متحده عربی
-۴۰	-۲۰	۴۱۸۷	۶۹۹۷	۱۸۳۹	۲۲۹۶	افغانستان
-۱۲	۴۲	۶۷۲۲	۷۵۹۹	۱۸۱۷	۱۲۸۱	هند

ماخذ: گمرک جمهوری اسلامی ایران

تحلیل حاضر، اثر نوسانات اقتصاد جهانی (درآمد شش کشور مقصد صادراتی ایران) را بر صادرات صنعتی ایران بررسی نموده است. لازم به ذکر است که در این گزارش منظور از اقتصاد جهانی شرکای عمده صادراتی ایران، چین، هند، ترکیه، امارات متحده عربی، عراق و افغانستان است. استراتژی توسعه صادرات غیرنفتی به بازارهای همسایه و همجوار بویژه توسعه صادرات صنعتی طی سال‌های اخیر مورد توجه بوده است. در این راهبرد بنا بر آن بوده صادرات به همسایگان به ۵۰ میلیارد دلار برسد. در سال ۱۴۰۰ حدود ۳۸ میلیارد دلار صادرات به شش کشور مورد بررسی صورت گرفته که حدود ۷۶ درصد صادرات است. به عبارتی این راهبرد به لحاظ بازارهای هدف و مقادیر صادراتی از اهداف فاصله دارد. در بین کشورهای همسایه سه کشور عراق، ترکیه و امارات متحده عربی مهمترین بازارهای صادراتی هستند و از ظرفیت دیگر بازارها در جذب کالای ایرانی کمتر استفاده شده است. سهم ارزشی مابقی (سه کشور دیگر) حدود ۴۴ درصد است صادرات است. در کنار کشورهای همسایه، ارزش صادراتی به چین و هند در سال ۱۴۰۰ به ترتیب ۵۸ و ۴۱ درصد رشد کرده و به ۱۴ و ۱/۸ میلیارد دلار رسیده که ۱۶ درصد کل صادرات به کشورهای مذکور است.

ماخذ: صندوق بین‌المللی پول - گزارش چشم‌انداز اقتصاد جهان - اکتبر ۲۰۲۱

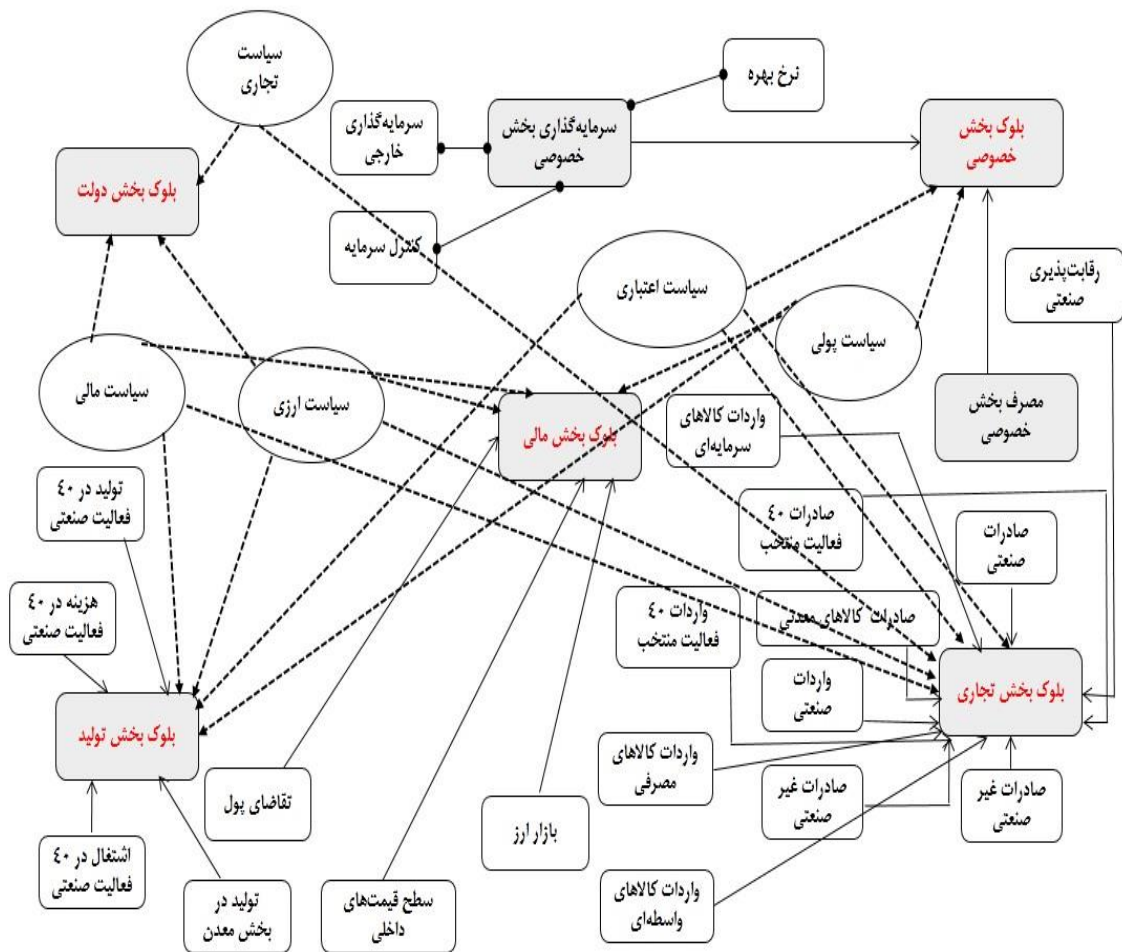
نمودار ۱. پیش‌بینی درآمد شش بازار اصلی صادراتی کشور تا سال ۱۴۰۵

نمودار فوق نشان می‌دهد که پررونق‌ترین بازار صادراتی ایران تا سال ۱۴۰۵ کشور هند خواهد بود، متوسط نرخ رشد هند طی پنج سال آتی حدود ۷ درصد است که در میان بازارهای اصلی صادراتی بیشترین رشد است. بعد از هند، چین در جایگاه دوم است، پیش‌بینی‌ها نشان می‌دهد که رشد اقتصادی چین در سال‌های آتی روند نزولی خواهد داشت و انتظار می‌رود نرخ رشد ۸ درصد فعلی این کشور تا سال ۱۴۰۵ به ۵ درصد کاهش یابد، اما به‌طور متوسط اقتصاد چین طی پنج سال آتی سالانه ۵/۹ درصد رشد خواهد کرد. عراق و ترکیه نیز به لحاظ متوسط رشد اقتصادی طی پنج سال آتی دو بازار مهم بعدی هستند که در رتبه‌های سوم و چهارم قرار می‌گیرند. با این ملاحظه که نوسان رشد اقتصادی قابل توجه‌ای برای این دو کشور پیش‌بینی می‌شود. امارات متحد عربی، در جایگاه پنجم قرار دارد و تا سال ۱۴۰۵ از یک نرخ رشد با ثبات با متوسط ۲/۹ درصد برخوردار خواهد بود.

۳- مدل کلان‌سنجی موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی

با توجه به اهداف تحقیق مبنی بر تحلیل حساسیت زیربخش‌های صنعتی نسبت به تغییرات نرخ ارز و رونق بازارهای صادراتی در سال‌های آتی، قلمرو تحقیق شامل متغیرهای عمده اقتصاد کلان و بخش‌های صنعت، معدن و تجارت است. داده‌های مورد استفاده به صورت فصلی است که شامل دوره زمانی (۱۳۹۸(۴) - ۱۳۸۱(۱) می‌شود و در مدل سازی ۴۰ رشته فعالیت صنعتی (ISIC چهار رقمی) در نظر گرفته شده است. به‌طور متوسط سهم فعالیت‌های ۴۰گانه از کل فعالیت‌های بخش صنعت (ساخت)، در دوره ۹۸-۱۳۸۱ بالغ بر ۶۵ درصد ارزش افزوده، ۷۲ درصد ستانده، ۷۴ درصد نهاده، ۷۸ درصد صادرات مستقیم و ۹۰ درصد سرمایه‌گذاری صنعتی را شامل می‌شود.

نمودار ۲. مدل کلان‌سنجی موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی، ویراست ۱/۰۱

الگوی مورد استفاده در این تحقیق شامل پنج بلوک است که شامل؛ ۱- بلوک بخش خصوصی (دو معادله رفتاری مصرف واقعی خصوصی و سرمایه‌گذاری واقعی خصوصی دارد که در هر دو معادله، هرگونه اثر احتمالی سیاست نرخ بهره بر بخش خصوصی و سیاست‌های پولی قابل اندازه‌گیری است. در معادله سرمایه‌گذاری خصوصی، از متغیرهای مستقل شامل نرخ بهره، سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی، اعتبارات دولتی و سایر متغیرهای کنترلی و دامی استفاده می‌شود که اثرات احتمالی سیاست‌های دولت در تأثیرگذاری بر سرمایه‌گذاری‌ها را نشان می‌دهد)، ۲- بلوک دولت (هدف از این بلوک ارائه الگویی برای رفتار دولت نیست بلکه بیشتر معادلات مربوط به مالیات‌ها را شامل می‌شود)، ۳- بلوک تجاری (این بلوک دارای نقش اساسی در مدل است که معادلات عرضه صادرات صنعتی، عرضه صادرات غیرصنعتی، تقاضای واردات کالاهای سرمایه‌ای، تقاضای واردات کالاهای واسطه‌ای، تقاضای واردات سایر کالاها و رقابت‌پذیری کالاهای صنعتی صادراتی را تصریح می‌کند)، ۴- بلوک تولید (در این بلوک تابع تولید و اشتغال در بخش‌های صنعت و معدن ارائه شده است) و ۵- بلوک بخش مالی (این بخش شامل بازار پول، بازار اوراق قرضه و بازار ارز است. معادلات این قسمت شامل تقاضای پول، سطح قیمت‌های داخلی و اتحاد درآمد ملی می‌شود).

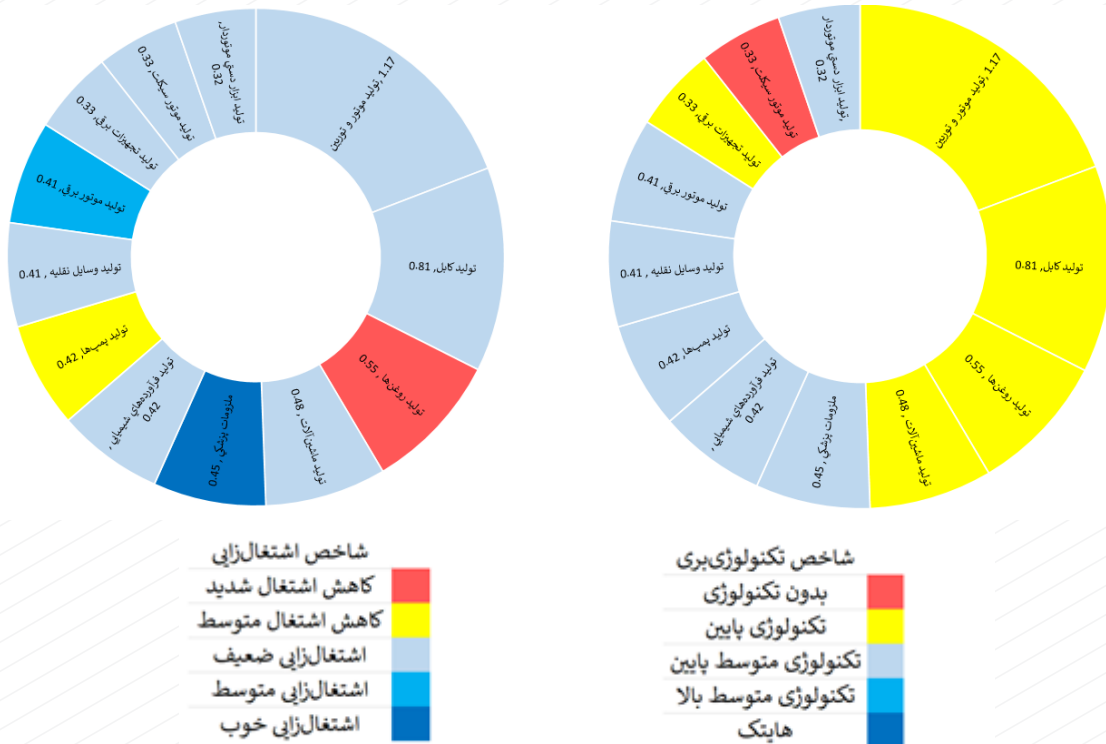
۴- چشم‌انداز تحولات بخش صنعت در ۱۴۰۱ در سناریوهای درآمدی و ارزی

در این قسمت حساسیت درآمدی زیربخش‌های رشته فعالیت صنعتی بر اساس روند پیش‌بینی شده از رشد اقتصادی بازارهای هدف و همچنین روند صادرات زیربخش‌هایی که به تغییرات رشد بازارهای صادراتی اصلی واکنش نشان می‌دهند بررسی می‌شود که نتیجه در قالب ۱۳ رشته فعالیت نمودار (۳) منعکس شده است. این نمودار نشان می‌دهد فعالیت‌ها حسب میزان حساسیت، شاخص اشتغال‌زایی و شاخص فن‌آوری متمایز شده‌اند و تحلیل‌های مفیدی از آن قابل استخراج است. مهم‌ترین پیام‌های نمودار (۳) عبارتند از: رونق بازارهای صادراتی به‌ویژه بازارهای صادراتی اصلی، می‌تواند به زیربخش‌هایی که طی یک دهه گذشته شاهد کاهش اشتغال یا اشتغال‌زایی ضعیف بوده‌اند کمک رسان باشد. به دلیل تحریم‌ها، در حال حاضر به جز در دو فعالیت تولید موتور و توربین و تولید کابل‌های فیبر نوری، کشتش‌پذیری درآمدی بالایی نسبت به محصولات ایرانی دیده نمی‌شود. چهار زیربخشی که بیشترین کشتش درآمدی را نسبت به رونق بازارهای صادراتی دارند، طی یک دهه گذشته دچار کاهش اشتغال بوده‌اند.

تنها در خصوص فعالیت ساخت ملزومات و وسایل پزشکی و دندانپزشکی حساسیت درآمدی پایین بازار هدف نسبت به محصول نشان از وابستگی و نیاز بازار صادراتی به واسطه هایتک بودن تولیدات دارد و برای سایر محصولات کشتش‌پذیری پایین درآمدی می‌تواند علاوه بر تحریم، نشان از وجود رقبای قوی در بازار صادراتی باشد که با افزایش درآمد تقاضای خریدار به سمت آنها می‌رود.

در ازای رونق بازارهای صادراتی، به دلیل پایین بودن حساسیت درآمدی فعالیت‌هایی که در حال حاضر صادرات بالایی دارند، میزان افزایش صادرات ناشی از رونق این بازارها (و ثبات سایر شرایط) پایین است و صرفاً طی پنج سال آتی ۱۲ میلیون دلار به حجم صادرات فعالیت‌هایی اضافه می‌شود که در سال ۱۳۹۸ جمع صادرات آنها ۱۴۲ میلیون دلار بوده است.

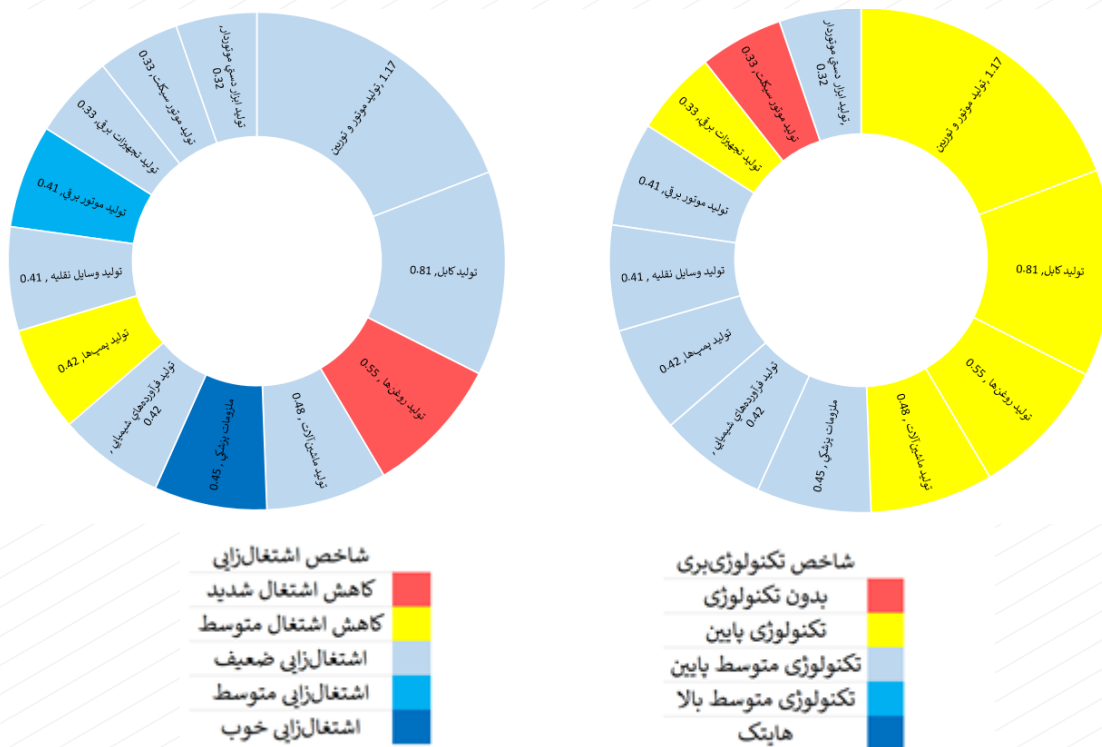

نمودار ۳. حساسیت زیربخش‌های صنعتی نسبت به رونق بازارهای صادراتی اصلی

اثرات پرش‌های ارزی و افزایش نرخ واقعی ارز در نمودار (۴) نشان داده شده است که بر حسب شاخص‌های سطح تکنولوژی و اشتغال‌زایی این دو نتیجه مهم به دست آمده است:

با افزایش نرخ واقعی ارز، فعالیت‌های منبع‌پایه بیشترین استفاده را در صادرات و خام‌فروشی می‌کنند و صادرات فعالیت‌های کارخانه‌ای از حساسیت پایینی نسبت به تغییرات شدید نرخ واقعی ارز برخوردار هستند. صادرات فعالیت‌های منبع‌پایه که بیشترین واکنش را نسبت به افزایش شدید نرخ ارز نشان می‌دهند، طی یک دهه گذشته با کمترین میزان اشتغال‌زایی یا در بهترین حالت اشتغال‌زایی ضعیف مواجه بوده‌اند. پرش‌های ۳۸ درصدی نرخ ارز در هر سال (متوسط پنج سال گذشته)، مجموع اشتغال ایجاد شده در بخش‌های منتفع از این تغییر طی پنج سال، ۶۶ هزار نفر خواهد بود.

نمودار ۴. حساسیت زیربخش‌های صنعتی نسبت به افزایش نرخ واقعی ارز

فهرست فعالیت منتفع و حساس در هر دو تغییرات نرخ ارز و حساسیت درآمدی در جدول (۱) نشان داده شده و شاخص‌های اشتغال‌زایی ده سال گذشته و میزان فن‌آوری فعالیت‌ها نیز در این جدول ذکر شده است.

۵- نتیجه‌گیری

بازارهای اصلی صادراتی ایران بجز عراق، پیش‌بینی شده است که طی پنج سال آتی همگی از رونق مناسبی برخوردار خواهند بود. با در نظر گرفتن این رونق، نتایج مطالعه نشان داد که فعالیت‌های اصلی صادراتی ایران در حال حاضر به رونق بازارهای اصلی واکنشی نشان نمی‌دهند و لذا حجم برآورد شده از میزان افزایش صادرات صنعتی اندکی خواهند بود. تا زمانی که فعالیت‌های اصلی صادراتی ایران در نتیجه رفع تحریم‌ها از واکنش مناسب نسبت به بازارهای صادراتی برخوردار نباشند، انتظار نمی‌رود که تحولات مثبت جهانی اثر مثبت قابل توجه‌ای بر ارزش صادراتی صنعتی ایران داشته باشد. همچنین در سیاست ادامه پرش‌های ارزی، مشاهده شده که عموم اشتغال‌های جدید ایجاد شده مربوط به فعالیت‌های منبع‌پایه تک محصولی به شدت متاثر از بازارهای جهانی است که اتفاقاً ظرف سال‌های گذشته عموماً اشتغال‌زایی منفی یا ضعیفی داشته‌اند و لذا همین اشتغال ناچیز ایجاد شده نیز پایدار نبوده است.

براین اساس، تا زمان دستیابی به یک فضای مساعد بین‌المللی که ارتقاء توان صادراتی در نتیجه بهبود

شرایط درآمدی بازارهای هدف صادراتی راه به همراه آورد، اتکاء صرف به سیاست‌های قیمتی به تنهایی چندان موثر نخواهد بود و ارتقاء توان صادراتی نیازمند اتخاذ سیاست صنعتی پایدار و فراگیر است که سعی در رفع چالش‌های مهمی مانند کاهش قدرت خرید خانوارها، کاهش سطح تقاضای موثر، کاهش توان واردات بنگاه‌های تولیدی و کاهش قدرت رقابت‌پذیری در نتیجه بدتر شدن رابطه مبادله داشته باشد.

پیوست ۱. نتایج مدل کلان‌سنجی در تفکیک فعالیت‌های حساس در سناریوهای درآمد و نرخ ارز واقعی

فعالیت‌های حساس به افزایش تولید ناخالص داخلی کشورهای هدف صادراتی به میزان متوسط پنج سال گذشته				
فعالیت	شرح	درآمد حقیقی	اشتغال‌زایی	تکنولوژی‌بری
۲۸۱۱	تولید موتور و توربین - بجز موتورهای وسایل نقلیه هوایی، خودرو و موتورسیکلت	۱,۱۷	کاهش اشتغال	تکنولوژی متوسط پایین
۲۷۳۱	تولید کابل‌های فیبر نوری، تولید سایر سیم‌ها و کابل‌های الکتریکی و برقی	۰,۸۱	کاهش اشتغال	تکنولوژی متوسط پایین
۱۰۴۰	تولید روغن‌ها و چربیهای گیاهی و حیوانی - بجز روغن ذرت	۰,۵۵	کاهش اشتغال	بدون تکنولوژی
۲۸۲۶	تولید ماشین‌آلات برای تولید منسوجات و البسه و چرم	۰,۴۸	کاهش اشتغال	تکنولوژی متوسط پایین
۳۲۵۰	ساخت ملزومات و وسایل پزشکی و دندانپزشکی	۰,۴۵	اشتغال‌زایی ضعیف	تکنولوژی هایتک
۲۸۱۳	تولید سایر پمپ‌ها، کمپرسورها، شیرها و سوپاپ‌ها	۰,۴۲	اشتغال‌زایی ضعیف	تکنولوژی متوسط پایین
۲۰۲۹	تولید سایر فرآورده‌های شیمیایی طبقه‌بندی نشده در جای دیگر	۰,۴۲	اشتغال‌زایی ضعیف	تکنولوژی پایین
۲۷۱۰	تولید موتور برقی، دینام و ترانسفورماتور و دستگاه‌های توزیع و کنترل برق	۰,۴۱	اشتغال‌زایی ضعیف	تکنولوژی متوسط پایین
۲۹۱۰	تولید وسایل نقلیه موتوری	۰,۴۱	اشتغال‌زایی ضعیف	تکنولوژی متوسط بالا
۳۰۹۱	تولید موتور سیکلت	۰,۳۳	کاهش اشتغال شدید	تکنولوژی متوسط پایین
۲۷۹۰	تولید سایر تجهیزات برقی	۰,۳۳	کاهش اشتغال	تکنولوژی متوسط پایین

تکنولوژی متوسط پایین	اشتغال‌زایی ضعیف	۰,۳۲	تولید ابزار دستی موتوردار، تولید سایر ماشین‌آلات با کاربرد عام	۲۸۱۸
فعالیت‌های حساس به افزایش نرخ ارز به میزان متوسط پنج سال گذشته (۳۸ درصد در هر سال)				
تکنولوژی بری	اشتغال‌زایی	نرخ ارز واقعی	شرح	فعالیت
تکنولوژی پایین	تکنولوژی متوسط پایین	۰,۶۶	تولید ماشین‌آلات برای تولید منسوجات و البسه و چرم	۲۸۲۶
تکنولوژی متوسط پایین	تکنولوژی پایین	۰,۶۶	تولید فرآورده‌های پلاستیکی - به جز کفش	۲۲۲۰
تکنولوژی پایین	تکنولوژی پایین	۰,۶۱	تولید کودشیمیایی و ترکیبات نیتروژن	۲۰۱۲
تکنولوژی پایین	بدون تکنولوژی	۰,۴۶	تولید روغن‌ها و چربی‌های گیاهی و حیوانی - بجز روغن ذرت	۱۰۴۰
تکنولوژی متوسط پایین	تکنولوژی پایین	۰,۴۲	تولید خمیرکاغذ، کاغذ و مقوا	۱۷۰۱
تکنولوژی متوسط بالا	بدون تکنولوژی	۰,۴	تولید نشاسته و فرآورده‌های نشاسته‌ای	۱۰۶۲
تکنولوژی متوسط پایین	تکنولوژی متوسط بالا	۰,۳۷	تولید وسایل نقلیه موتوری	۲۹۱۰
تکنولوژی متوسط پایین	تکنولوژی پایین	۰,۳۳	تولید سایر فرآورده‌های شیمیایی طبقه بندی نشده در جای دیگر	۲۰۲۹
بدون تکنولوژی	تکنولوژی متوسط پایین	۰,۲۹	تولید موتور سیکلت	۳۰۹۱
تکنولوژی متوسط پایین	تکنولوژی پایین	۰,۲۹	تولید الیاف مصنوعی	۲۰۳۰
تکنولوژی پایین	تکنولوژی متوسط پایین	۰,۲۶	تولید باتری و انباره	۲۷۲۰
تکنولوژی پایین	تکنولوژی متوسط پایین	۰,۲۵	تولید موتور و توربین - بجز موتورهای وسایل نقلیه هوایی، خودرو و موتورسیکلت	۲۸۱۱

مؤسسه مطالعات پژوهش‌های بازرگانی

تهیه و تدوین:

دکتر منصور عسگری

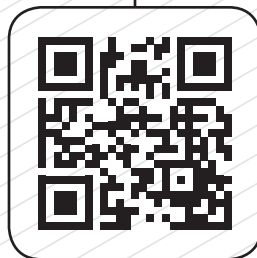
امین مالکی

تهیه شده در:

گروه پژوهش‌های مدل‌سازی و مطالعات منطقه‌ای

تاریخ انتشار:

فروردین ماه ۱۴۰۱

www.itsr.ir